

توصیف وضعیت پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی کشور بعد از انقلاب اسلامی

دکتر اعظم راودراد*

چکیده

در این مقاله وضعیت پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی کشور بعد از انقلاب اسلامی از نظر تعداد، نوع، سازمان مجری، وضعیت انجام پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و نتایج براساس مقوله‌های فوق دسته بندی شده است. اطلاعات مورد نیاز عمدتاً از مجموعه گزارش‌های سالانه فرهنگی و گزارش‌های سالانه پژوهش‌های فرهنگی اجتماعی بدست آمده است که همه ساله توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر می‌شود.

نتایج تحقیق تا سال ۱۳۷۵ ه. ش، نشان داد که از کل پروژه‌های تحقیقاتی که آمار آن در گزارش‌های سالانه موجود است تنها ۳۲ درصد منتشر شده است. بقیه تحقیقات یا منتشر نشده (۲۸ درصد) و یا اصلاً به اتمام نرسیده‌اند (۳۴/۵ درصد). همچنین این بررسی نشان داد که کدام سازمان‌های تحقیقاتی بیشترین میزان تحقیقات ناتمام، منتشر نشده و یا منتشر شده را انجام داده‌اند.

واژگان کلیدی

پژوهش فرهنگی - اجتماعی، سازمان مجری پژوهش، نوع پژوهش، وضعیت انجام پژوهش.

مقدمه

تحقیق و پژوهش سنگ بنای برنامه‌ریزیها و سیاست‌گذاریهای مؤثر و مفید در جهت رشد و

توسعه متناسب هر کشوری است. طی ۲۷ سال پس از انقلاب اسلامی، نهادها و ارگانهای متعدد در ایران تحقیقات و پژوهشهای فرهنگی و هنری مختلفی را انجام داده‌اند. اگرچه از ۱۳۵۸ ه. ش به این سو، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تقریباً همه ساله گزارش سالانه این فعالیتهای پژوهشی را منتشر کرده، ولی تاکنون جمع‌بندی‌ای از همه این تحقیقات که نشان‌دهنده تعداد کل تحقیقات، انواع آنها از لحاظ موضوع، سازمانهای مجری و بالاخره روند انجام تحقیقات در طی این سالها باشد، انجام نشده است.

چنین جمع‌بندی‌ای، از این نظر ضروری است که می‌تواند نشان‌دهنده نقاط قوت و ضعف فعالیتهای تحقیقاتی گذشته، و زمینه‌ساز حرکت به سمت برآورده ساختن نیازهای آتی تحقیقاتی کشور به نحو مطلوب باشد. این کار در بررسی حاضر مورد نظر بوده است و در صورت موفق بودن، به تحلیل و تفسیر فعالیتهای پژوهشی در عرصه فرهنگ و هنر کمک شایانی خواهد کرد و به عنوان مرجع و منبعی برای دیگر محققان مورد استفاده خواهد بود.

لازم به توضیح است که مقاله حاضر از طرح پژوهشی تحلیل و تفسیر فعالیتهای فرهنگی کشور استخراج شده که جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران در ۱۳۷۷ ه. ش به انجام رسانده است. نویسنده مقاله، خود مسئول بخش مربوط به پژوهشهای فرهنگی - اجتماعی بوده است. نکته جالب توجه اینکه اگرچه در طرح پژوهشی مذکور، موضوعات پژوهشی تا ۱۳۷۵ ه. ش دنبال شده است، اما می‌توان گفت نتایج این طرح در حال حاضر نیز کماکان مورد استفاده است، زیرا انتشار مجموعه کتابهای معرفی پژوهشهای اجتماعی - فرهنگی کشور که از منابع اصلی مطالعه حاضر است، تنها تا ۱۳۷۷ ه. ش ادامه یافته و اکنون که در سال ۱۳۸۴ ه. ش به سر می‌بریم، اطلاعات مربوط به سالهای پس از ۱۳۷۷ ه. ش هنوز منتشر نشده است.

بنابراین، سعی شده است که در پایان این مقاله که به طور عمده مربوط به دوره هجده ساله پس از انقلاب اسلامی (یعنی تا سال ۱۳۷۵) است، اشاره‌ای کوتاه به تغییرات رخ داده طی دو سال، یعنی تا سال ۱۳۷۷ ه. ش هم بشود. در ضمن از آنجا که این مقاله خلاصه‌ای است از یافته‌های تحقیق فوق، خوانندگان به اصل گزارش تحقیق با عنوان تحلیل و تفسیر فعالیتهای

فرهنگی کشور که در معاونت پژوهشی مرکز آمار و برنامه‌ریزی پژوهش‌های فرهنگی و هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی موجود است، ارجاع داده می‌شوند.

تعریف پژوهش

واژه پژوهش و تحقیق را به گونه‌های مختلف تعریف کرده‌اند. بنا بر تعریف نادری و سیف نراقی (۱۳۷۵: ۳۶) «تحقیق عبارت است از یک عمل منظم که در نتیجه آن، پاسخهایی برای سؤالهای مورد نظر و مطرح شده در موضوع تحقیق به دست می‌آید». در تعریف دیگری (ساده، ۱۳۷۵: ۳۰) «تحقیق عبارت است از مقابله فکر و اندیشه با واقعیت». یعنی محقق، اندیشه‌هایش را در مورد موضوع در دست تحقیق، با اطلاعات جمع‌آوری شده مقایسه می‌کند و متوجه می‌شود که آنچه قبلاً در مورد موضوع می‌اندیشیده، تا چه حد به واقعیت نزدیک یا از آن دور بوده است. تحقیق ممکن است بنیادی یا کاربردی باشد. در صورت اول، هدف محقق، نظریه‌پردازی از راه کشف روابط علت و معلولی یا روابط عام بین پدیده‌هاست. در این گونه تحقیق، کاربرد عملی نتایج در زندگی روزمره مورد نظر نیست. برعکس، در تحقیقات کاربردی، هدف شناخت دقیق وضع موجود برای تغییر آن به وضعیت مطلوب است.

پژوهش فرهنگی - اجتماعی

پژوهش فرهنگی - اجتماعی نوعی پژوهش است که بیشتر در علوم انسانی مطرح است. اگرچه تعریف مشخصی از آن نشده است، اما می‌توان سؤالانی را که کیوی و کامپنهود (۱۳۷۵: ۵) در رابطه با تحقیق اجتماعی طرح کرده‌اند به تعریف این نوع تحقیق مربوط دانست. آنها می‌گویند «از اصطلاح رایج تحقیق اجتماعی چه می‌فهمیم؟ آیا منظور از آن، بهتر فهمیدن معانی یک رویداد اجتماعی یا یک رفتار است؟ تحلیل هوشمندانه یک وضعیت اجتماعی یا فرهنگی است؟ ادراک دقیق‌تر منطق کارکرد یک سازمان است؟ تفسیر صحیح‌تر پیامدهای یک تصمیم سیاسی است یا پی بردن به اینکه فلان اشخاص، فلان مسئله را چگونه درک می‌کنند، و در پرتو

آن، روشن کردن پاره‌ای از مبانی تصوراتشان است؟ همهٔ اینها سزاوار آن هستند که درباره‌شان بیندیشیم و بیاموزیم».

براساس تعریف گزارش فرهنگی سال، پژوهش فرهنگی - اجتماعی به آن آثار تحقیقاتی گفته می‌شود که دارای طرح اولیه تحقیق، بیان اهداف و روش‌شناسی مشخصی باشند و از طریق جمع‌آوری اطلاعات و آمار مختلف اسنادی یا میدانی به آزمون فرضیه‌ها یا فرضیه‌های اکتشافی دست یافته باشند.

از آنجا که در منابع مورد استفادهٔ این بررسی، تنها عناوین تحقیقات موجود است و گزارشهای آن بررسی نمی‌شود. به کارگیری معیارهای فوق برای تشخیص پژوهش از هر نوع بررسی دیگری امکانپذیر نبوده و بنابراین، به اظهار نظر مدیران سازمانهای تحقیقاتی که فهرست فعالیت‌هایشان را ارسال کرده‌اند، اکتفا و اعتماد شده است.

روش تحقیق

در این پژوهش از روش مشاهده غیر مستقیم اسنادی استفاده شده است. به این ترتیب که اطلاعات و آمار مکتوب در مورد تحقیقات انجام شده یا در دست انجام نهادها و سازمانهای مختلف که قبلاً وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تهیه و به صورت سالانه در گزارش فرهنگی منتشر کرده است، جمع‌بندی و در ارتباط با شرایط اجتماعی دورهٔ مورد نظر تحقیق، طبقه‌بندی، تفسیر و تحلیل شده است.

اعتبار منابع

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی همه‌ساله پرسشنامه‌ای حاوی پرسشهایی در باب فعالیتهای فرهنگی سازمانهای مختلف درگیر در این گونه فعالیتها ارسال می‌کند. گزارشهای سالانه فرهنگی و گزارشهای سالانه پژوهشهای اجتماعی - فرهنگی که منابع اصلی تحقیق حاضر را تشکیل می‌دهند، بر مبنای اطلاعات مندرج در پاسخهایی است که سازمانهای فرهنگی به این پرسشنامه‌ها می‌دهند. این مطلب از جهت اعتبار منبع، مشکلات چندی را موجب می‌شود که ذکر آنها برای جلوگیری از هرگونه مطلق‌نگری نسبت به نتایج پژوهش ضروری است.

اول، اگر سازمانی در یک سال معین پرسشنامه‌ی مربوطه را پر نکرده باشد، جای اطلاعات مربوط به آن سازمان در آن سال خالی خواهد بود. برای همین است که گاه مشاهده شده عناوین تحقیقاتی در یک سال، برای سازمانی ذکر شده و در سال بعد، به علت مداوم نبودن اطلاعات، سرنوشت تحقیقات در دست انجام معلوم نشده است. به همین علت، این تحقیقات به عنوان ناتمام کدگذاری می‌شوند؛ این در حالی است که ممکن است تحقیقات فوق یا واقعاً ناتمام رها شده باشند یا اینکه پایان آنها به علت پاسخ ندادن سازمان تحقیقی در آن سال معین، اعلام نشده باشد. دوم، از عناوین پژوهشها مشخص است که پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه، تعریف واحدی از پژوهش در ذهن نداشته‌اند. پس مشاهده می‌شود که مثلاً زندگی‌نامه یا گردآوری برخی اطلاعات کلی نیز در زمره تحقیقات آورده شده است. در این گونه موارد، همان‌طور که در بخش روش تحقیق گفته شد، به اعتبار نظر پاسخگویان در پرسشنامه عناوین شمارش شده‌اند، ولی حتی الامکان در مقوله‌های مشخصی گرد آمده‌اند.

سوم، تحقیقات سازمانهای مختلف یا هر سازمان خاص از نظر زمان، میزان بودجه مصرفی، تعداد محققان و بسیاری شرایط دیگر با هم متفاوت است. برای مثال، یک عنوان تحقیق در گزارش یک سال با قید پایان‌یافته یا منتشرشده درج می‌شود، در حالی که یک عنوان دیگر، در سه یا چهار سال متوالی تکرار می‌شود و بالاخره یا در آخرین سال پایان‌یافته اعلام می‌شود یا اینکه دیگر ذکری از آن به میان نمی‌آید که احتمالاً نشان‌دهنده ناتمام ماندن آن است. مثال دیگر، نظرسنجیهای صدا و سیماست که بین چند روز تا یک هفته بیشتر وقت نمی‌برد و به عنوان فعالیت روزمره صدا و سیما، هزینه و نیروی انسانی سنگینی را طلب نمی‌کند. در هر حال، همه این انواع پژوهشها، هر کدام یک مورد از موارد شمارش‌شده تحقیقات فرهنگی را شامل می‌شوند، در حالی که از لحاظ تحقیقی ارزش یکسان ندارند.

چهارم، اینکه برخی از سازمانهای دولتی که تحقیقات وسیعی هم در موضوعات فرهنگی - اجتماعی دارند، تحقیقات خود را محرمانه نگه‌داشته و اطلاعات آن را در اختیار وزارت ارشاد قرار نمی‌دهند، سازمانهایی چون وزارت کشور، نیروی انتظامی و وزارت اطلاعات در زمره این سازمانها هستند. پس اطلاعات موجود در منابع مورد استفاده این تحقیق هرگز کامل نیست.

پنجم، اینکه بسیاری از سازمانهای دولتی و خصوصی بدون اینکه واحد مشخصی تحت عنوان تحقیقات داشته باشند، به اقتضای نیاز خود، دست به انجام برخی پژوهشها می‌زنند که به علت ارسال نکردن پرسشنامه تحقیقات به این سازمانها، تحقیقات آنها هم نادیده گرفته می‌شود. با توجه به مشکلات فوق، سعی شده است که در تفسیر و تحلیل نتایج یافته‌ها با احتیاط بیشتری عمل شود و در موارد مقتضی، در لابه‌لای تحلیلها به مسائل فوق که منجر به سوگیری تحقیق می‌شود، اشاره شود.

بنابراین، اعتقاد بر این است که با ذکر مشکلات فوق و اعلام این مطلب که اعتبار منابع مورد استفاده این تحقیق می‌بایست در کنار این مشکلات ارزیابی شود، اعتبار نسبی پژوهش حاضر شایان دفاع می‌شود، ضمن اینکه سعی شده است با اقداماتی چون حذف موارد تکراری و احتساب آخرین سال گزارش هر عنوان تحقیق و همچنین با حذف موارد تکراری اعلام شده از سوی واحدهای مختلف یک مرکز تحقیقاتی بزرگتر و احتساب آن تنها در یک بخش، از زیادشماری که منجر به غیر واقعی بودن اطلاعات موجود می‌شود، پرهیز شود.

جامعه آماری

جامعه آماری در این پژوهش عبارت است از ۴۶ سازمان بزرگ و کوچک که در طی هجده سال، فعالیتهای تحقیقاتی داشته و اطلاعات آنها در گزارشهای مکتوب مذکور موجود است. نمونه‌گیری آماری در این پژوهش وجود ندارد، چراکه همه سازمانها و تحقیقات انجام شده یا در دست انجام آنها که در گزارش فرهنگی آمده، شمارش و مورد بررسی قرار گرفته است.

نحوه جمع‌آوری اطلاعات

با مراجعه به کتابها و گزارشهای منتشره سالانه در باب فعالیتهای فرهنگی کشور که وزارت ارشاد انجام داده است اطلاعاتی نظیر عنوان پژوهش، سال انجام و سازمان مجری پژوهش و بالاخره وضعیت انجام پژوهش جمع‌آوری شد. دو کتاب گزارش فرهنگی سال و پژوهشهای فرهنگی - اجتماعی منابع اصلی این تحقیق را تشکیل می‌دهند.

اطلاعات جمع‌آوری شده باهم مقایسه و معلوم شد که تعدادی از تحقیقات به صورت تکراری گزارش شده‌اند. به این ترتیب که یا یک تحقیق چند سال به طول انجامیده و در طی همه این سالها به‌طور جداگانه گزارش شده یا اینکه بخشهای مختلف یک سازمان تحقیقاتی یک تحقیق واحد را گزارش کرده‌اند. در این گونه موارد، تحقیق فقط یک بار در جمع‌بندی حساب شده و از نظر سال نیز آخرین سال گزارش، مورد استفاده قرار گرفته است. به این ترتیب، موارد تکراری حذف شد.

در مرحله بعد، عناوین تحقیقات مورد طبقه‌بندی و دسته‌بندی قرار گرفت. ملاک این دسته‌بندی، فراوانی عناوین حول موضوعی خاص بود. براساس اطلاعات موجود، ابتدا عناوین به‌طور جزئی در مقوله‌های متمایز دسته‌بندی شدند. در مقوله‌بندی اولیه سعی بر این بود که ویژگیهای اصلی مقولات تحلیلی یعنی جامع بودن، مانع بودن و مستقل بودن حفظ شود. اگرچه در موضوعات فرهنگی پایبندی به این اصول به علت چندبعدی بودن مسائل دشوار است، تا حد امکان سعی شد مقولات از هم تفکیک شده باشند. بدین ترتیب، ۵۹ مقوله در سطح خرد که تحت عنوان سطح یک تحقیق مطرح می‌شود، به‌دست آمد.

در مرحله دوم، کلیه مقوله‌هایی که از نظر حوزه نظری تحقیق به همدیگر نزدیک بودند، در مقولات کلی‌تری دسته‌بندی شدند و به این ترتیب، نوزده مقوله در سطح میانی که تحت عنوان سطح دو تحقیق مطرح می‌شود، به‌دست آمد. در مرحله سوم، بار دیگر مقوله‌های بالنسبه مشابه از لحاظ حوزه نظری در هفت مقوله کلی‌تر طبقه‌بندی شد که تحت عنوان سطح سه تحقیق مطرح می‌شود. این مقولات عبارتند از: پژوهش‌های «فرهنگی - اجتماعی»، «فرهنگی - هنری»، «رسانه‌ها»، «فرهنگی - دینی»، «ادب فارسی»، «فرهنگ مردم» و «مراجع، منابع و راهنماها».

پس از مقوله‌بندی عناوین تحقیقات در سه سطح، سازمانهای تحقیقاتی نیز در شش گروه کلی و به تفکیک، زیرمجموعه‌های آنها طبقه‌بندی شدند. این شش گروه به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از وزارت فرهنگ و آموزش عالی (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری فعلی)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، وزارت آموزش و پرورش، سازمان برنامه و بودجه (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی فعلی)، جهاد دانشگاهی و

دیگر سازمانهای تحقیقاتی. سال انجام پژوهش نیز به سه صورت یک دوره هجده ساله، دوره‌های پنج ساله و سالیانه تقسیم شد. پس از کدگذاری عناوین پژوهشها بر مبنای مقولات سطح یک تحقیق و کدگذاری سازمانهای تحقیقاتی، اطلاعات به رایانه سپرده شد تا جداول نهایی استخراج شود.

ذکر این نکته نیز لازم است که در طول دوره مورد مطالعه، همواره توجه به فعالیتهای تحقیقاتی در سیاستگذاریهای کشور روندی افزایشی داشته است. اقداماتی چند نظیر تشکیل مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی که از به هم پیوستن چندین مؤسسه دیگر و زیر نظر وزارت فرهنگ و آموزش عالی به وجود آمد، برگزاری نشستهای سالانه معاونان پژوهشی دانشگاهها برای بررسی راههای بهبود وضعیت پژوهش در دانشگاهها و ایجاد شوراهای مختلفی در رابطه با سیاستگذاریهای تحقیقاتی در کنار گردهماییها و سمینارهای ویژه، به طرح سیاست کلی تحقیقاتی کشور منتهی شد.

پس از خاتمه جنگ در مرداد ۱۳۶۷ ه. ش، طرح سیاست تحقیقاتی کشور به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید و تحولات فرهنگی چندی به وقوع پیوست که منجر به گسترش امر تحقیقات در کلیه رشته‌های دانشگاهی و از جمله علوم انسانی شد. ایجاد شورای تحقیقات مرکز تحقیقات استراتژیک در ۱۳۶۹ ه. ش، تشریح و بررسی برنامه تحقیقاتی پنج ساله جمهوری اسلامی در سمینار تحقیقات در جمهوری اسلامی ایران، آغاز به کار هیئت امنای مرکزی دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی در ۱۳۷۰ ه. ش، و بالاخره تصویب برنامه ملی تحقیقات کشور در ۱۳۷۵ ه. ش، از جمله این تحولات است.

خلاصه نتایج تحقیق

۱. وضعیت انجام پژوهش

به طور کلی در گزارشهای مربوط به تحقیقات انجام شده طی هجده سال پس از انقلاب، اطلاعات در مورد ۳۶۱۶ تحقیق موجود است. برخی از این تحقیقات منتشر شده و بقیه ناتمام یا منتشر نشده باقی مانده است.

جدول ۱ نشان می‌دهد که از تعداد ۳۶۱۶ تحقیق و پژوهش که شروع آن اعلام و برای آن سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی شده است، ۳۴/۵ درصد (۱۲۴۷ مورد)، با وضعیت در دست انجام گزارش شده‌اند. با توجه به اینکه در شمارش عناوین تحقیقاتی، موارد تکراری حذف شده و آخرین سال گزارش هر تحقیق محاسبه شده، موارد ناتمام نشان‌دهنده این است که این تحقیقات یا نیمه‌کاره رها شده‌اند یا اینکه سازمان مجری پژوهش، هیچ‌گونه گزارشی از وضعیت اتمام یا انتشار آنها ارسال نکرده است.

در صورتی که تحقیق نیمه‌کاره رها شده باشند، می‌توان تصور کرد که سازمانهای مختلف به تبعیت از شرایط زمانی خاص، موضوعاتی را در دستور کار خود قرار داده، ولی به علت ویژگی بلندمدت بودن تحقیق و پاسخ سریع خواستن سازمانها، با عوض شدن شرایط زمانی موضوعات قبلی از اولویت افتاده و موضوعات جدید مطرح شده‌اند. با توجه به اینکه هر یک از این تحقیقات میزان زیادی از بودجه فرهنگی کشور را به خود اختصاص داده، با نیمه‌کاره رها شدن، همه آن بودجه در واقع به هدر رفته است. در صورت دوم نیز مسئله اتلاف بودجه صدق می‌کند، چراکه اگر تحقیقی انجام شده باشد و فقط محققان خاص آن طرح از چند و چون آن اطلاع داشته باشند، و تحقیق انجام شده و اطلاعات آن در شبکه اطلاعاتی - فرهنگی قرار نگیرد، در عمل هیچ‌کس قادر به استفاده از آن تحقیقات و نتایج آنها نخواهد بود. در این صورت، چندان فرقی با نیمه‌کاره رها شدن از نظر بعد هزینه و همچنین جلوگیری از تکرار تحقیقات مشابه نخواهد داشت.

علاوه بر این، وضعیت انجام ۴/۸ درصد تحقیقات نیز نامعلوم است. یعنی عنوان ۱۷۴ تحقیق در گزارشها مشاهده می‌شود، اما درباره وضعیت انجام آن، اطلاعاتی ذکر نشده است که اگر اینها هم در زمره ناتمامها به حساب بیایند، می‌توان گفت که حدود ۳۹ درصد از تحقیقات به صورت ناتمام رها شده‌اند.

مسئله دوم که براساس این جدول مشاهده می‌شود، مشابه مطلب بالاست. بدین ترتیب که ۲۸/۵ درصد (۱۰۳۱ مورد) از تحقیقات اگرچه تمام شده ولی منتشر نشده‌اند، یعنی در واقع تنها سازمان مجری پژوهش آن را در اختیار دارد و در دسترس دیگر محققان قرار نگرفته است، مگر

اینکه محققان دیگر به سازمانهای خاص مراجعه مستقیم داشته باشند که آن هم معلوم نیست تحقیقات در اختیارشان قرار بگیرد یا نه.

تنها ۳۲/۲۷ درصد (۱۱۶۲ مورد) از پژوهشهای انجام شده طی هجده سال منتشر شده‌اند و بنابراین، مورد استفاده دیگر پژوهشگران و محققان قرار گرفتند. در مجموع، می‌توان گفت که نتایج ۶۷/۸ درصد از تحقیقاتی که پس از انقلاب اسلامی تاکنون شروع شده‌اند، منتشر نشده و در اختیار دیگر پژوهشگران و سازمانهای برنامه‌ریزی و برنامه‌ریزان قرار نگرفته است.

این مطلب نیاز به توجه بیشتری دارد که در آینده تلاش شود که اولاً، تحقیقات با نظارت کامل به اتمام برسند، ثانیاً، تحقیقات منتشر شده و در دسترس دیگر دست اندرکاران امور پژوهشی قرار بگیرند. تنها در این صورت است که از به هدر رفتن بودجه فرهنگی کشور به علت رها شدن تحقیقات یا دوباره کاری در اثر بی‌اطلاعی، جلوگیری خواهد شد.

جدول ۱: توزیع فراوانی پژوهشها برحسب وضعیت انجام پژوهش

وضعیت انجام پژوهش	تعداد	درصد
در دست انجام	۱۲۴۷	۳۴/۵
منتشر نشده	۱۰۳۱	۲۸/۵
منتشر شده	۱۱۴۶	۳۲/۲
نامعلوم	۱۷۴	۴/۸
جمع	۳۶۱۶	۱۰۰

با توجه به وضعیت انجام پژوهش به تفکیک سازمان، معلوم شد که بیشترین تعداد تحقیقات وزارت فرهنگ و آموزش عالی، جهاد دانشگاهی و دیگر سازمانها به صورت در دست انجام، بیشترین تعداد تحقیقات وزارت آموزش و پرورش، صدا و سیما و سازمان برنامه و بودجه با عنوان منتشر شده و بیشترین تعداد تحقیقات وزارت ارشاد با عنوان منتشر نشده گزارش شده است.

۲. نوع پژوهش

براساس جدول ۲، بیشترین میزان تحقیقات انجام‌شده طی هجده سال پس از انقلاب اسلامی، بر پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی متمرکز بوده است که ۴۰/۲ درصد (۱۴۵۳ مورد) تحقیقات را شامل می‌شود. تحقیقات مربوط به فرهنگ مردم با ۱۹/۴ درصد (۷۰۳ مورد)، در مرحله دوم اهمیت قرار دارد. پس از آن، تحقیقات رسانه‌ها با ۱۵/۸ درصد (۵۷۳ مورد) و مراجع، منابع و راهنماها با ۱۲/۵ درصد (۴۵۲ مورد) قرار می‌گیرند.

نکته جالب توجه اینکه، کمترین میزان تحقیقات انجام‌شده در این دوره به ترتیب مربوط می‌شود به موضوعات فرهنگی - هنری با ۲/۵ درصد (۹۲ مورد)، ادب فارسی با ۲/۸ درصد (۱۰۱ مورد)، و مطالعات فرهنگی - دینی با ۶/۷ درصد (۲۴۲ مورد).

بنابراین بیشترین میزان تحقیقات انجام‌شده طی هجده سال، بر پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی متمرکز بوده است. موضوعات فرهنگی - اجتماعی خود شامل تحقیقات فرهنگی، تحقیقات جامعه‌شناختی و تحقیقات روان‌شناسی و تربیتی می‌شود که هر کدام سهم مهمی را در این گونه تحقیقات به خود اختصاص داده‌اند.

مهم‌ترین موضوعات طرح‌شده در تحقیقات فرهنگی، مسائل اوقات فراغت، کتاب و کتابخوانی و زندگی‌نامه‌ها و تاریخچه‌های مختلف است. در گروه تحقیقات جامعه‌شناختی، مسائل اقتصادی، جامعه‌شناسی سیاسی و جمعیت‌شناسی و آمارگیریها بیش از دیگر موضوعات اهمیت دارند و تحقیقات روان‌شناسی و تربیتی به دو گروه مهم تحقیقات روان‌شناختی و تحقیقات تربیتی تقسیم می‌شوند.

گروه اصلی دیگر تحقیق که از نظر تعداد تحقیقات در اولویت دوم قرار می‌گیرد، تحقیقات مربوط به فرهنگ مردم است. در این گروه، پژوهش‌های مردم‌شناسی به ویژه قوم‌نگاریهای تاریخی و مردم‌شناسی فرهنگی و پژوهش‌های هنر عامه، به خصوص هنرهای سنتی و آثار باستانی، از اهمیت بیشتری نسبت به دیگر زیرمجموعه‌های آن برخوردار است.

اولویت سوم با تحقیقات رسانه‌هاست که در آن ارزشیابیهای صدا و سیما بیشترین حجم تحقیقات را به خود اختصاص داده است. پژوهش‌های مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها

در اولویت چهارم قرار می‌گیرند که به‌طور عمده شامل فرهنگنامه‌ها و واژه‌نامه‌ها، راهنماها، کتاب‌شناسیها و مقاله‌نامه‌ها، فهرستها و مجموعه‌ها می‌شود.

کمترین توجه در تحقیقات فرهنگی به موضوعات فرهنگی - هنری، ادب فارسی و مطالعات فرهنگی - دینی اختصاص دارد. لازم به ذکر است که علت اصلی افزایش نرخ تحقیقات رسانه‌ها، تأثیر ارزشیابیهای صدا و سیما، و علت اصلی افزایش نرخ تحقیقات مربوط به فرهنگ مردم، تأثیر تحقیقات مداوم و منظم میراث فرهنگی است. هر دو نوع این تحقیقات معمولاً تحقیقاتی هستند که براساس الگویی از پیش تعیین‌شده در موارد مختلف تکرار می‌شوند و به همین جهت، بیشتر، تحقیقاتی توصیفی و کوتاه‌مدت هستند.

جدول ۲: توزیع فراوانی پژوهشها در سطح ۳ طی ۱۸ سال

نوع پژوهش	تعداد	درصد
فرهنگی - اجتماعی	۱۴۵۳	۴۰/۲
فرهنگی - هنری	۹۲	۲/۵
رسانه‌ها	۵۷۳	۱۵/۸
فرهنگی - دینی	۲۴۲	۶/۷
ادب فارسی	۱۰۱	۲/۸
فرهنگ مردم	۷۰۳	۱۹/۴
مراجع، منابع و راهنماها	۴۵۲	۱۲/۵
جمع	۳۶۱۶	۱۰۰

۳. سازمان مجری پژوهش

در میان ۲۶ سازمان کوچک و بزرگ تحقیقاتی، ۶ سازمان مهم بیشترین تعداد تحقیقات یعنی ۸۶/۴ درصد آنها را انجام داده‌اند، در حالی که ۴۰ سازمان باقیمانده که در گروه سایر جمع شده‌اند، تنها ۱۳/۶ درصد از کل تحقیقات انجام‌شده طی دوره مورد بررسی را برعهده داشته‌اند. ۶ سازمان عمده تحقیقاتی به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: وزارت فرهنگ و آموزش عالی با

۳۴/۲ درصد (۱۲۳۶ مورد)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با ۲۳/۷ درصد (۸۵۶ مورد)، سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران با ۱۴/۲ درصد (۵۱۴ مورد)، وزارت آموزش و پرورش با ۶/۶ درصد (۲۴۰ مورد)، سازمان برنامه و بودجه با ۵/۲ درصد (۱۸۹ مورد) و جهاد دانشگاهی با ۲/۴ درصد (۸۸ مورد).

جدول ۳: توزیع فراوانی پژوهشها برحسب سازمان مجری طرح

سازمانها	تعداد	درصد
آموزش عالی	۱۲۳۶	۳۴/۲
آموزش و پرورش	۲۴۰	۶/۶
فرهنگ و ارشاد اسلامی	۸۵۶	۲۳/۷
صدا و سیما	۵۱۴	۱۴/۲
جهاد دانشگاهی	۸۸	۲/۴
سازمان برنامه و بودجه	۱۸۹	۵/۲
سایر سازمانها	۴۹۳	۱۳/۶
جمع	۳۶۱۶	۱۰۰

۴. سال انجام پژوهش

به طور کلی، روند تحقیقات فرهنگی - اجتماعی انجام شده طی هجده سال، روندی افزایشی است؛ اگرچه نوسانات زیادی را نیز شامل می شود. در حالی که فقط ۱/۳ درصد کل تحقیقات (۴۶ مورد) در ۱۳۵۸ ه. ش گزارش شده، سال ۱۳۷۵ ه. ش، ۱۱/۱ درصد تحقیقات (۴۰۱ مورد) را به خود اختصاص داده است.

پربارترین سالهای تحقیق طی این دوره چهار سال آخر مورد بررسی، یعنی سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵ ه. ش است که در مجموع ۴۰/۶ درصد تحقیقات را به خود اختصاص داده اند. همچنین کمترین میزان تحقیقات مربوط به چهار سال اول دوره، یعنی سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۱ ه. ش می شود که در مجموع ۸/۵ درصد تحقیقات را شامل می شود.

سالهای ۱۳۶۲، ۱۳۶۸ و ۱۳۷۲ ه. ش سالهایی هستند که نقاط عطف فعالیتهای تحقیقاتی

کشور را تشکیل می‌دهند. به این ترتیب که در سال ۱۳۶۲ ه. ش شاهد فعال شدن هر شش سازمان تحقیقاتی مهم هستیم، در حالی که تا قبل از آن، برخی از سازمانها در برخی از سالها فعال نبوده‌اند. در سال ۱۳۶۸ ه. ش، با افت ناگهانی پژوهش مواجه هستیم، به طوری که از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۸ ه. ش، کمترین سهم سالانه تحقیقات به سال ۱۳۶۸ ه. ش اختصاص دارد. در سال ۱۳۷۲ ه. ش دوباره شاهد شروع روند افزایشی در تحقیقات هستیم، به طوری که میزان تحقیقات از ۴/۱ درصد در ۱۳۷۱ ه. ش به ۱۱/۵ درصد در ۱۳۷۲ ه. ش افزایش می‌یابد. سالهای آخر دوره مورد بررسی، بیشترین میزان تحقیقات را به خود اختصاص داده‌اند.

براساس نقاط عطف مذکور می‌توان دوره هجده ساله را به چهار دوره کلی تر پنج و چهار ساله تقسیم کرد. به این ترتیب، دوره‌های زمانی زیر تفکیک پذیر هستند: دوره اول از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۲ ه. ش، دوره دوم از ۱۳۶۳ تا ۱۳۶۷ ه. ش، دوره سوم از ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۱ ه. ش و دوره چهارم از ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵ ه. ش. در مقایسه دوره‌ها هم می‌توان گفت دوره چهارم در مقایسه با دیگر دوره‌ها با اختصاص دادن ۴۰/۶ درصد از کل تحقیقات به خود، فعال‌ترین دوره تحقیقاتی پس از انقلاب بوده است. پس از آن، به ترتیب اهمیت، دوره دوم با ۲۷/۳ درصد، دوره سوم با ۱۸/۴ درصد و دوره اول با ۱۳/۴ درصد قرار دارند.

جدول ۴: فراوانی پژوهشهای انجام شده در چهار دوره مورد بررسی

دوره‌ها	تعداد	درصد
دوره اول	۴۸۴	۱۳/۴
دوره دوم	۹۸۸	۲۷/۳
دوره سوم	۹۶۶	۱۸/۴
دوره چهارم	۱۴۶۸	۴۰/۶
نامعلوم	۱۰	۰/۳
جمع	۳۶۱۶	۱۰۰

۵. نتایج در چهار دوره تحقیق

همان‌طور که گفته شد، دوره چهارم در مقایسه با سایر دوره‌ها با اختصاص دادن ۴۰/۶ درصد

(۱۴۶۸ مورد) از کل تحقیقات به خود، فعال‌ترین دوره تحقیقاتی پس از انقلاب بوده است. در این دوره، از طرفی با ظهور سازمان‌های پژوهشی مستقل و از طرف دیگر با افزایش فعالیتهای سازمان‌های تحقیقاتی بزرگ روبه‌رو هستیم.

جالب توجه است که ۵۵/۶ درصد از تحقیقات دیگر سازمانها در دوره چهارم انجام شده است. از آنجا که گروه «سایر سازمانها» متشکل از ۴۰ سازمان تحقیقاتی کوچک دیگر است، این افزایش تحقیقات در دوره چهارم، نشان‌دهنده افزایش تعداد سازمان‌های تحقیقاتی کوچک‌تر در این دوره است.

در دوره چهارم هم سازمان‌های مستقل تحقیقاتی به وجود آمدند و هم دیگر سازمان‌های دولتی بخشی تحت عنوان تحقیقات دایر کرده و موضوعات مرتبط با اهداف خود را مورد تحقیق و بررسی قرار داده‌اند. در این دوره، به دلیل همین افزایش سازمان‌های تحقیقاتی، مشاهده می‌شود که از تمرکز تحقیقات در سه سازمان اصلی یعنی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی کاسته شده است. همین امر می‌تواند موجب انجام تحقیقات موازی یا مکرر شود که لازم است مورد توجه قرار گیرد.

اگرچه دوره چهارم از نظر تعداد تحقیقات بیشترین اهمیت را دارد، ولی در این دوره، تعداد تحقیقات منتشر نشده بیش از تحقیقات منتشر شده و در دست انجام است. این در حالی است که بیشتر تحقیقات دوره‌های اول و سوم به صورت در دست انجام و بیشتر تحقیقات دوره دوم به صورت منتشر شده گزارش شده است.

از لحاظ نوع پژوهش و نسبت آن در چهار دوره تفکیک شده، می‌توان گفت که در همه دوره‌های پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی در اولویت اول قرار دارند. در دوره اول تا سوم، پژوهش‌های رسانه‌ها و در دوره چهارم، پژوهش در فرهنگ مردم اولویت دوم را به خود اختصاص داده‌اند. مراجع، منابع و راهنماها نیز در سه دوره اول مورد بررسی و بالنسبه در دوره چهارم، بالاترین میزان تحقیقات را پس از پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی و رسانه‌ها دارا بوده‌اند.

در هر یک از چهار دوره مورد بررسی برخی از سازمان‌های تحقیقاتی فعال‌تر بوده‌اند. به این ترتیب که وزارت فرهنگ و آموزش عالی در سه دوره اول تا سوم نسبت به دیگر دوره‌ها فعال‌تر

بوده است، ولی در دوره چهارم جای خود را به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی داده است. در دوره اول تا سوم، صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران و در دوره چهارم، وزارت فرهنگ و آموزش عالی دومین سازمان تحقیقاتی از نظر میزان فعالیت هستند.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی بیشترین فعالیت خود را در دوره سوم انجام داده است، این در حالی است که بیشترین میزان تحقیقات وزارت آموزش و پرورش و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به دوره چهارم مربوط می‌شود. صدا و سیما و سازمان برنامه و بودجه در دوره دوم و جهاد دانشگاهی در دوره اول بیشترین میزان فعالیتهای تحقیقاتی خود را داشته‌اند. در این قسمت فعالیت تحقیقاتی شش سازمان اصلی از نظر موضوعات، دوره‌ها و سازمانهای وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

در رابطه با شش گروه اصلی سازمانهای تحقیقاتی، نتایج تحقیق نشان داد که بیشترین میزان تحقیقات انجام شده در وزارت فرهنگ و آموزش عالی، در موضوعات فرهنگی - اجتماعی بوده است. مطالعات مربوط به مراجع، منابع و راهنماها و فرهنگ مردم در ردیف دوم مطالعات این سازمان قرار دارد. بیشترین سهم تحقیقات وزارت فرهنگ و آموزش عالی به تحقیقات فرهنگی - هنری اختصاص دارد. از نظر تعداد تحقیقات این سازمان در دوره‌های پژوهشی می‌توان گفت بیشترین میزان تحقیقات وزارت فرهنگ و آموزش عالی به ترتیب در دوره‌های سوم و دوم انجام شده است. همچنین این سازمان در تمامی دوره‌های مورد بررسی، به استثنای دوره دوم که پژوهشهای فرهنگ مردم اولویت یافته است، بیشترین اهمیت را برای تحقیقات فرهنگی - اجتماعی و مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها قائل شده است.

از میان واحدهای اصلی تحقیقاتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، بیشترین میزان تحقیقات مربوط می‌شود به دانشگاه تهران که به طور عمده روی موضوعات فرهنگی - اجتماعی انجام شده است. پس از دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس بیشترین میزان تحقیقات وزارت فرهنگ و آموزش عالی را به عهده داشته است. تمامی تحقیقات این دانشگاه تنها در دوره سوم،

بین سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۱ ه. ش، انجام شده است و در دیگر دوره‌ها هیچ‌گونه گزارش تحقیقی مشاهده نمی‌شود. بیشترین تحقیقات دانشگاه تربیت مدرس نیز به پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی اختصاص یافته است. جالب توجه است که بیشترین میزان پژوهش‌های انجام شده در ادب فارسی را دانشگاه تربیت مدرس به عهده داشته است.

دیگر واحدهای پژوهشی وابسته به وزارت علوم، به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با اولویت موضوعی مراجع، منابع و راهنماها و پژوهش در فرهنگ مردم، دانشگاه شیراز با اولویت موضوعی فرهنگی - اجتماعی و پژوهش‌های رسانه‌ها، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران با اولویت موضوعی تدوین مراجع، منابع و راهنماها، دانشگاه علامه طباطبایی، مرکز مردم‌شناسی ایران، کتابخانه ملی ایران و اداره کل هنرهای سنتی.

وزارت آموزش و پرورش

در وزارت آموزش و پرورش بیشتر تحقیقات، فرهنگی - اجتماعی و در مرتبه بعد، تحقیقات فرهنگی - دینی و مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها مورد توجه هستند. کمترین سهم تحقیقات در این سازمان به تحقیقات فرهنگی - هنری اختصاص دارد. بیشترین میزان تحقیقات وزارت آموزش و پرورش در دوره چهارم به انجام رسیده است. این سازمان در تمامی دوره‌های مورد بررسی، تحقیقات فرهنگی - اجتماعی را در اولویت قطعی فعالیت‌های خود قرار داده است، به طوری که در دوره چهارم، ۹۰/۲ درصد تحقیقات آن را پژوهش‌های فرهنگی - اجتماعی تشکیل داده است. در دوره اول و دوم، پژوهش‌های فرهنگی - دینی و در دوره سوم مطالعات مربوط به مراجع، منابع و راهنماها در اولویت دوم تحقیقات قرار گرفته‌اند.

از میان واحدهای اصلی تحقیقات وزارت آموزش و پرورش، بیشترین میزان تحقیقات به ترتیب اهمیت به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و انجمن اولیا و مربیان مربوط می‌شود.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

برخلاف وزارت فرهنگ و آموزش عالی و وزارت آموزش و پرورش، بیشترین سهم تحقیقات در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به پژوهشهای فرهنگ مردم اختصاص دارد. تحقیقات فرهنگی - اجتماعی در اولویت دوم پژوهشهای این سازمان قرار می‌گیرد. این سازمان اکثریت قاطع تحقیقات خود را در دوره چهارم انجام داده و در دیگر دوره‌ها، فعالیت تحقیقاتی کمتری داشته است. همچنین تحقیقات این سازمان در دوره اول بیشتر به مطالعه در فرهنگ مردم و موضوعات فرهنگی - اجتماعی اختصاص داشته است. در دوره دوم، در حالی که هنوز تحقیقات فرهنگی - اجتماعی در اولویت دوم قرار دارند، اولویت اول به مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها منتقل می‌شود. این اولویت در دوره سوم همچنان باقی می‌ماند و اولویت دوم به پژوهش در فرهنگ مردم منتقل می‌شود. در دوره چهارم، پژوهش در فرهنگ مردم اولویت اول و مطالعات فرهنگی - اجتماعی، اولویت دوم را دارا می‌شوند.

از میان هجده واحد اصلی تحقیقات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان میراث فرهنگی از همه فعال‌تر بوده است. این سازمان که بیش از نیمی از تحقیقات وزارتخانه را انجام داده، بیشترین میزان فعالیت خود را در دوره چهارم داشته و بیشتر آنها نیز در موضوع فرهنگ مردم بوده است.

پس از سازمان میراث فرهنگی، ادارات فرهنگ و ارشاد استانها از نظر تعداد تحقیقات قرار می‌گیرند که بیشترین تحقیقات آنها به موضوعات فرهنگی - اجتماعی، پژوهشهای رسانه‌ها و پژوهشهای فرهنگ مردم اختصاص دارد. نکته جالب توجه اینکه کلیه تحقیقات ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی استانها در دوره چهارم انجام شده است (۱۰۰ درصد) و این ادارات در دوره‌های قبلی، هیچ‌گونه فعالیت پژوهشی نداشته‌اند.

صدا و سیمای جمهوری اسلامی

در صدا و سیمای جمهوری اسلامی، همان‌طور که انتظار می‌رفت، بیشترین سهم تحقیقات مربوط به تحقیقات رسانه‌ها می‌شود. تحقیقات فرهنگی - اجتماعی در اولویت دوم در این

سازمان قرار دارند. کمترین سهم تحقیقات در صدا و سیما، به پژوهش در ادب فارسی اختصاص داده شده است. از نظر تعداد و نوع پژوهش در دوره‌های چهارگانه مورد بررسی، سازمان صدا و سیما بیشترین میزان تحقیقات خود را در دوره دوم انجام داده و در دیگر دوره‌ها فعالیت تحقیقاتی کمتری داشته است.

جهاد دانشگاهی

بیشترین میزان تحقیقات جهاد دانشگاهی در موضوعات فرهنگی - هنری بوده است. پس از آن، تحقیقات فرهنگی - دینی و مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها قرار دارد. جهاد دانشگاهی تنها در دو دوره اول و دوم پژوهشی فعال بوده است که بیشترین میزان آن هم به دوره اول مربوط می‌شود. تحقیقات فرهنگی - اجتماعی همواره در اولویت اول تحقیقات جهاد دانشگاهی قرار داشته است.

سازمان برنامه و بودجه

سازمان برنامه و بودجه بیشترین تحقیقات خود را در موضوعات فرهنگی - اجتماعی انجام داده است. پژوهش‌های رسانه‌ها و مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها در مراحل بعدی قرار دارند. این سازمان بیشترین میزان تحقیقات خود را در دوره دوم انجام داده است. در دوره سوم و اول نیز به ترتیب اهمیت بالنسبه فعال بوده، ولی در دوره چهارم، تقریباً می‌توان گفت، فاقد فعالیت تحقیقاتی بوده است. در میان چهار واحد اصلی تحقیقاتی سازمان برنامه و بودجه، مدیریت فرهنگ و هنر و تربیت بدنی بیشترین میزان تحقیقات این سازمان را به خود اختصاص داده است. در مرحله بعد، سازمان امور اداری و استخدامی، دفتر جمعیت و نیروی انسانی و مرکز آمار ایران قرار دارند.

سایر سازمانهای پژوهشی

گروه سایر سازمانهای پژوهشی متشکل از چهل سازمان تحقیقاتی دیگر است که بر روی

هم، ۱۳/۶ درصد کل تحقیقات را انجام داده‌اند. در این سازمانها اولویت اول به موضوعات فرهنگی - اجتماعی اختصاص دارد. پس از آن، مطالعات فرهنگی - دینی، پژوهشهای رسانه‌ها و مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها قرار دارد.

سایر سازمانهای پژوهشی در دوره چهارم بیشترین و در دوره اول کمترین میزان فعالیت خود را داشته‌اند. همچنین پژوهشهای فرهنگی - اجتماعی همواره در اولویت اول تحقیقات سایر سازمانها بوده است. پژوهشهای فرهنگی - هنری در دوره اول و پژوهشهای رسانه‌ها و مطالعات مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها در همین دوره و در دوره‌های دوم و سوم و پژوهشهای فرهنگی - دینی، فرهنگ مردم، مراجع، منابع و راهنماها و رسانه‌ها در دوره چهارم به میزان بالنسبه خوبی در سایر سازمانها مورد توجه بوده‌اند.

در میان این سازمانها، به ترتیب سازمان بهزیستی که بیشترین تحقیقات آن به پژوهشهای رسانه‌ها اختصاص دارد، وزارت امور خارجه که بیشتر تحقیقات خود را در موضوعات فرهنگی - اجتماعی انجام داده است، ریاست جمهوری که بیشتر تحقیقات خود را در موضوعات فرهنگی - دینی انجام داده است و پژوهشگران مستقل که بیشترین تحقیقات خود را در موضوعات فرهنگ مردم و فرهنگی - دینی انجام داده‌اند، قرار دارند.

دفتر حوزه و دانشگاه، بنیاد شهید انقلاب اسلامی، وزارت کار و امور اجتماعی و بنیاد دایرةالمعارف اسلامی نیز کم و بیش از نظر پژوهشی در این دوره فعال بوده‌اند. سایر سازمانهای پژوهشی فعالیت تحقیقی ناچیزی داشته‌اند؛ به طوری که کل تحقیقات انجام‌شده به دست هریک از آنها در دوره هجده ساله مورد بررسی کمتر از پانزده مورد است. نکته جالب توجه اینکه، بیشتر سازمانهای تحقیقاتی که تحت عنوان سایر سازمانها طبقه‌بندی شده‌اند، در دوره چهارم، فعالیت خود را آغاز کرده‌اند.

سال ۱۳۷۷ ه. ش

کتاب معرفی پژوهشهای اجتماعی - فرهنگی کشور، سال ۱۳۷۷ ه. ش، نسبت به کتابهای مربوط به سالهای گذشته تغییرات شکلی چندی یافته است که مقایسه آن را با یافته‌های سالهای

قبل از جهتی دشوار و از جهت دیگر آسان‌تر می‌سازد. مقایسه بدین جهت دشوار است که در این کتاب، اولاً، وضعیت انتشار تحقیقات دیگر مطرح نیست و تقسیم‌بندی صرفاً بر مبنای پایان‌یافته یا در حال اجرا بودن طرح‌هاست. ثانیاً به دلیل استمرار نداشتن گزارش‌ها در سالهای بعد از ۱۳۷۷ ه. ش، نمی‌توان در مورد سرنوشت طرح‌های در دست اجرا به نتیجه مشخصی رسید. ثالثاً، در این کتاب سازمان‌های تحقیقاتی، خود به سه دسته شامل «وزارتخانه‌ها»، «مؤسسات آموزش عالی و واحدهای تابعه»، و «سازمانها و سایر نهادها» تقسیم شده است. این در حالی است که در گزارش‌های قبلی تقسیم‌بندی دقیقی به این ترتیب صورت نگرفته بود و بنابراین، محقق خود به این کار مبادرت ورزید. در نتیجه، در تقسیم‌بندی سازمان‌های تحقیقاتی تا ۱۳۷۵ ه. ش، تحقیقات مربوط به وزارت علوم، شامل دانشگاه‌های مختلف به عنوان زیرمجموعه وزارت علوم در یک دسته طبقه‌بندی شده است، در حالی که در گزارش ۱۳۷۷ ه. ش، وزارت علوم و واحدهای تحقیقاتی تابعه در زیرمجموعه وزارتخانه‌ها، و دانشگاه‌ها در طبقه‌ای جداگانه با عنوان مؤسسات آموزشی قرار گرفته‌اند. ضمن اینکه در این کتاب از تحقیقات صدا و سیما که در کتابهای قبلی فضای زیادی را به خود اختصاص داده بود، خبری نیست.

اما آنچه مقایسه را ممکن می‌نماید، جمع‌بندی موضوعات پژوهشی به تفکیک پایان‌یافته و در دست انجام و صرفنظر از سازمان مربوطه است که در پایان همین کتاب آمده است. این جمع‌بندی نشان می‌دهد که ۳۴۵ طرح پژوهشی در این سال به پایان رسیده و ۴۰۸ طرح نیز در دست انجام است. مجموع طرح‌های این سال بالغ بر ۷۵۳ طرح می‌شود که نشان می‌دهد در مقایسه با آخرین سال پژوهش حاضر، یعنی ۱۳۷۵ ه. ش که ۴۰۱ مورد تحقیق اعم از پایان‌یافته یا در دست انجام وجود داشت، تحقیقات در ۱۳۷۷ ه. ش به میزان ۱/۹ برابر رشد داشته است.

نتیجه‌گیری

به‌طور کلی، نتایج تحقیق تا سال ۱۳۷۵ ه. ش، نشان داد که از میان ۳۶۱۶ تحقیق که آمار آن در گزارش‌های سالانه موجود است، تنها ۱۱۶۲ مورد یعنی ۳۲ درصد آنها منتشر شده است. بقیه تحقیق‌ها یا منتشر نشده (۱۰۳۱ مورد یا ۲۸ درصد) یا اصلاً به اتمام نرسیده‌اند (۱۲۴۷ مورد یا

۳۴/۵ درصد). همچنین این بررسی نشان داد که بیشترین میزان تحقیقات ناتمام مربوط به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، جهاد دانشگاهی و دیگر سازمانهای کوچک تحقیقاتی می‌شود. در عوض، بیشترین تعداد تحقیقات وزارت آموزش و پرورش، صدا و سیما و سازمان برنامه و بودجه با عنوان منتشر شده، و بیشترین تحقیقات وزارت ارشاد با عنوان منتشر نشده گزارش شده است.

با توجه به اینکه پژوهشهای مربوط به تدوین مراجع، منابع و راهنماها در اولویت چهارم قرار گرفته‌اند و با توجه به اینکه این پژوهشها به‌طور عمده شامل فرهنگنامه‌ها و واژه‌نامه‌ها، راهنماها، کتاب‌شناسی‌ها و مقاله‌نامه‌ها، فهرستها و مجموعه‌ها می‌شود که به پایان رسیدن برخی از آنها ممکن است چندین سال به طول بینجامد، اهمیت و ضرورت اتمام و انتشار تحقیقات به خوبی روشن می‌شود.

همین مسئله در مورد دیگر موضوعات تحقیق نیز صادق است، اگرچه به شکلی محدودتر. با تکمیل تحقیقات از به هدر رفتن بودجه مصرف‌شده جلوگیری می‌شود و از طرف دیگر، با انتشار تحقیقات تمام شده امکان دسترسی دیگر محققان و سازمانهای تحقیقاتی به آنها فراهم می‌آید. همین امر مانع از تحقیقات تکراری خواهد شد. همچنین می‌تواند تحقیقات آتی را به سوی تکمیل و توسعه نتایج پژوهشهای گذشته هدایت کند و از این رهگذر، چیزی بر دانش علمی در زمینه علوم انسانی بیفزاید.

بنابراین، لازم است در آینده تلاش شود تحقیقات با نظارت کامل، اولاً به اتمام برسند و ثانیاً منتشر شده و در دسترس دیگر دست‌اندرکاران امور پژوهشی قرار گیرند. تنها در این صورت خواهد بود که از به هدر رفتن بودجه مصرف‌شده جلوگیری خواهد شد.

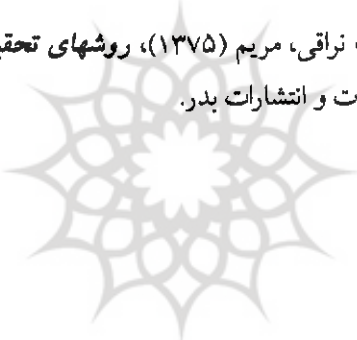
کلام آخر اینکه، در این بررسی محقق شد که اگر چه تعداد سازمانهای پژوهشی و همچنین میزان بودجه تخصیصی برای پژوهش در سطح کشور همواره روندی افزایشی داشته است، اما این افزایش کمی بوده و از لحاظ کیفی، کماکان با تحقیقات ناتمام یا حداکثر منتشر نشده مواجه هستیم. به عبارت دیگر، معلوم نیست این بودجه افزایش‌یافته تحقیق، در جای خود به نحو صحیح استفاده شده باشد. از طرف دیگر، افزایش تعداد سازمانهای تحقیقاتی مستقل نیز نه تنها

کمکی به بهبود وضعیت پژوهش نکرده، بلکه بر میزان تحقیقات ناتمام نیز افزوده است. در پایان لازم است به دو نکته توجه شود: نکته اول اینکه، بسیار شایسته خواهد بود اگر پس از انتشار اطلاعات مشابه مربوط به سالهای ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۶ ه. ش که دوره زمانی ده ساله‌ای را دربرمی‌گیرد، این اطلاعات دوباره بررسی و با اطلاعات موجود طی دوره هجده ساله مقایسه شود.

نکته دوم اینکه تحقیق حاضر به‌طور عمده جنبه توصیفی داشته و با اتکا بر عناوین تحقیقاتی و بدون مراجعه به متون تحقیقات مورد بررسی، به انجام رسیده و بنابراین از نوع مطالعه کمی است. انجام تحقیقات دیگر به شیوه کیفی، می‌تواند به تکمیل و روشن‌تر شدن نتایج مطالعات کمی کمک کند. تحقیقات کیفی می‌تواند به این سؤال اساسی پاسخ دهد که آیا افزایش کمی تحقیقات با بهبود کیفیت آنها همراه بوده است یا خیر. چنین تحقیقاتی می‌تواند ارزشیابی ای موثق و قابل اعتماد از کیفیت پژوهشهای انجام‌شده در طول دوره‌های مورد بررسی ارائه دهد.

منابع

- ساده، مهدی (۱۳۷۵)، روشهای تحقیق با تأکید بر جنبه‌های کاربردی، ناشر مؤلف.
- کیوی، ریمون؛ کامپنهود، لوک وان (۱۳۷۵)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، انتشارات توتیا.
- مجموعه کتابهای گزارش فرهنگی سال، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مجموعه کتابهای معرفی پژوهشهای اجتماعی - فرهنگی کشور، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- نادری، عزت‌الله؛ سیف نراقی، مریم (۱۳۷۵)، روشهای تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی